

Maswali 1 mpaka 15.

Soma viungu vifuatavyo. Vina nafasi 1 mpaka 15. Kwa kila nafasi umepewa majibu manne hapo chagua jibu lifaalo zaidi kati yale uliyopewa.

Usalama ni jambo ____1____ kudumishwa kwa dhiti; yaani ____2____. Wizara husika ____3____ kiasi maalum cha fedha kwenye bajeti ya taifa ili kugharamia shughuli za usalama. ____4____ shughuli hizi ni kuwapa askari ____5____ za kukabiliana na wakiuka sharia. ____6____; uhifadhi wa usalama haupaswi poilisi na wanajeshi pekee. Kila mwananchi sharti awajibike kupalilia amani; si kwa heri, si kwa shari, si kwa fanaka, si kwa ____7____; wanajamii wote ____8____ kukabiliana kila wakati na mtu yeyote anayezua vurugu.

1.	A. Linaostahili	B. Unaostahili	C. Linalostahili	D. Unalostahili
2.	A. Kwa uaminifu	B. Kwa nia	C. Kwa ustadi	D. Kwa hamu
3.	A. Ikitengewa	B. Ingetengewa	C. Inatengewa	D. Ikatengewa
4.	A. Baadhi ya	B. Kati ya	C. Mkabala na	D. Pamoja na
5.	A. Hekima	B. Mikakati	C. Ilhamu	D. Stadi
6.	A. Papo kwa papo kamba kamba hukata jiwe	B. Chombo hakiendi ila kwa kafi	C. Bahai haivukwi kuogelea	D. Kinga na kinga ndipo moto uakapo
7.	A. Ukosefu	B. Shauku	C. Sikitiko	D. Uchungu
8.	A. Wapige darubini	B. Wakae ange	C. Wakae tutwe	D. Wapige hema

Mweledi alipojiunga na shule ya chekechea walimu wake waitambua kuwa alikuwa na kipawa cha ____9____. Baada ya muhula mmoja tu, aliweza kusimama jukwaani kukariri na kughani mashairi ya ____10____, yaani yenye mishororo mitatu tu katika kila ubeti; walimu na wanafunzi wenzake kiasi kwamba katika darasa la tano aliwe aliweza kutambua aina za vivumishi kama vile: ____11____, pamoja na akisami kama sudusi tatu ambayo kwa tarakilinu ni ____12____.

9.	A. Kigeni	B. Kipekee	C. Kihalali	D. Kiasili
10.	A. Tathnia	B. Tarbia	C. Tathlitha	D. Takhmisa
11.	A. Halaiki	B. Msoa	C. Mashabiki	D. Hadhara
12.	A. Aimarike	B. Waimarishe	C. Aimarishe	D. Waimarike
13.	A. Aliuthamini	B. Alizithamini	C. Aliyathamini	D. Aliithamini
14.	A. Ajabu, mwema, jepesi	B. Hodari, tano, matamu	C. Kiasi, tena, vile	D. Lake, laini, mno
15.	A. 6/3	B. 9/3	C. 3/6	D. /9

Kutoka swali la 16 mpaka 30 chagua jibu lililo sahihi.

16. Kukanusha kwa: 'Mtumbwi ambao ulinunuliwa umeanza safari',ni:
  - A. Mtumbwi ambao ulinunuliwa haukuanza safari.
  - B. Mtumbwi ambao haukununuliwa haujaanza nsafari.
  - C. Mtumwi ambao ulinunuliwa haujaanza safari
  - D. Mtumbwi ambao haukununuliwa haukuanza safari.
17. Chagua usemi halisi wa sentensi ifuatayo:
Mwenesi alimwambia ndugu yake kuwa wangeenda Mombasa siku ambayo ingefuata.
  - A. "Kesho mtaenda Mombasa." Mwenesi alimwambia ndugu yake.
  - B. "Siku iliyofuata mlienda Mombasa." Mwenesi alimwambia ndugu yake.
  - C. "Kesho utaenda Mombasa." Mwenesi alimwambia ndugu yake.
  - D. "Siku iliyofuata ulienda Mombasa." Mwenesi alimwambia ndugu yake.
18. Chagua wingi wa sentensi ifuatayo:Mruka kiunzi alipongezwa aliponyakua nishani hiyo.
  - A. Waruka viunzi walipongezwa waliponyakua nishani hiyo.
  - B. Waruka viunzi walipongezwa waliponyakua nishani hizo
  - C. Mruka viunzi alipongezwa aliponyakua nishaani hiyo.
  - D. Mruka viunzi alipongezwa aliponyakua nishani hizo.
19. Ikiwa mtondogoo itakua jumanne,leo ni:
  - A. Jumamosi
  - B. Alhamisi
  - C. Ijumaa
  - D. Jumatano
20. Chagua sentensi yenye kiwakilishi.
  - A. Mzazi wake alihudhuria sherehe lakini wangu hakuhudhuria.
  - B. Mototo wao ali9amka mapema lakini huyu alichelewa.
  - C. Mfanyikazi wa tatu alistaafu lakini wengine walibakia.
  - D. Msafiri wan ne alipata kibali lakini wale hawakupata.
21. Natu ameolewa na John. Dada Natu ameolea na Ken. Ken na John wataitana:
  - A. Mwamu
  - B. Mwanyumba
  - C. Kivyerere
  - D. Mkwe
22. Ni kundi lipi lenye viunganishi pekee?
  - A. Maadamu, kama, kefulu, hamadi
  - B. Ijapokua,ila,wala,bali
  - C. Labda, ingawa,ikiwa,hata
  - D. Sembuse,tangu,badala.basi
23. Shehena ni ya mizigo ilhali _____ ni la udongo

- A. Tita
  - B. Peto
  - C. Shumbi
  - D. Bumba
24. Chagua sentensi yenye maelezo sahihi.
  - A. Hijabu ni ugojwa kufimba fizi
  - B. Kimeta ni ugonjwa unaodhoofisha figo
  - C. Tauni ni ugonjwa unaokatakata viungo.
  - D. Surua ni ugonjwa wa kutoa vipele
25. Ni sentensi ipi yenye matumizi sahihi ya koloni?
  - A. Jumapili ni tarehe 3.3.2012
  - B. Mama alinununua matunda: yaani, chungwa, fenesi na embe.
  - C. Teknolojia imefanikisha maendeleo: akasema waziri
  - D. Miji niliyotembea ni hii: Kisumu, Nairobi, Voi na embu
26. Gugu ni nyasi ndefu zinazomea katika sehemu tambarare, gugu pia ni _____
  - A. Mmea unatambaa kote shambani;
  - B. Mmea unaobana mingine shambani;
  - C. Mmea unaomea pale pasipopaliliwa;
  - D. Mmea unaomea mahali usipotakikana
27. Chagua jibu lenye maelezo sahihi.
  - A. Mjumu ni fundi wa kufua visu
  - B. Sogoro ni bigwa wa kuimba mashairi ngomani
  - C. Dalali hushindana bidhaa mnadani.
  - D. Mkalimani huitafsiri maandishi vitabuni.
28. Sentensi, 'Jedi ni ninga' imetumia tamathali gani?
  - A. Msemo
  - B. Tashbihi
  - C. Sitiara
  - D. Nahau
29. Arbuni ni
  - A. Sehemu ya bei ya kitu inayotolewa mwanzoni;
  - B. Sehemu uya ujira wa kumsaidia mtu mwanzoni;
  - C. Sehemu ya fidia anoyolipwa mtu mwanzoni
  - D. Sehemu ya malipo kukopea kitu mwanzoni
30. Methali, 'Kamba ya mbali haifungi kuni,'ni kwa wanaotegemea msaada wa walio mbali.
'Maji ya kifuu bahari ya chungu,' ni kwa;
  - A. Anayeiona hadhi ya vitu kuwa ya chini;
  - B. Anayeyaona matatizo ya wengine kuwa ya chini;
  - C. Anayeziona hali za wengine kuwa za kawaida
  - D. Anayeviona vitu vidogo kuwa na faida chache

Soma kifungu kifuatacho kasha ujibu maswali 31 mpaka 40

Afya au siha ni hali ya kutokuwa na maradhi. Hali hii humwezesha mtu kuhifadhi nguvu zake za mwili na kufanikisha utendakazi katika Nyanja ofautofauti. Mtu mwenye afya bora huweza kutekeleza mengi bila udhia. Mathalani, yeye huweza kujirausha na kujishughulisha hadi jioni bila kuhisi uchovu mwingi.

Mti hauendi ila kwa nyenzo, nayo afya nzuri haimjii tu mtu. Afya hustahili kupaliliwa na kutunzwa kwa namna anuai kama vile kula vyakula vyenye viinilishe, kufanya mazoezi na kuandama mienendo miadilifu. Usafi wa mwili na mazingira pia huchangia katika kuimarisha afya. Ni wazi kwamba mazingira yakiwa machafu hukosa kuvutia na kusababisha kuhanikiza kwa harufu inayokirihisha. Istoshe, uchafu huwa hali mufti ya kuzaana kwa wadudu kama vile chawa, kunguni, nzi na mbu ambao ni maadui wakuu wa afya.

Tabia ya mja huadhiri afya yake. Wapo watu ambao wameambulia manjonjwa kama vile saratani ya ini na mapafu, na kifua kikuu kutokana na uraibu wa pombe, singara na dawa za kulevya. Wengine hujiponza kwa kuingilia vitendo viovu kama vile kushiriki mapenzi kiholela na kujisababishia magonjwa. Maonjwa haya ni kama vile kaswende na ukimwi ambao umewapukutisha wengi.

Hali kadhalika, watu hujiharibia afya kwa kufanya kazi mfululizo bila kupumzika. Licha ya kwamba bidii ni muhimu katika maendeleo ya jamii yoyote ile, utendaji kazi kidindia huweza kuwa na athari hasi. Kuna baadhi ya watu ambao wamewahi kupata maradhi ya moyo, ya kiakili na hata shinikizo la damu kutokana na hali kama hii. Wengine hujiharibika kula vyakula vingi kupindukia. Kadhalika, wapo wengine ambao hupata magonjwa kwa kula vyakula visivyofaa. Katika kundi hili kuna wale ambao hawadiriki kufanya kazi wala mazoezi. Hawa nao huweza kupata magonjwa kama vile safura na vidonda vya tumbo.

Hali ya umaskini pia huchochea kuzoroteka kwa afya. Asilimia kubwa ya watu nchini humu haimudu huduma bora za aya na lishe bora kutokana na hali ya ufukara. Wengine, kwa kukosa fedha, hawapati elimu ya kimsingi kuhusu afya. Pamoja na haya, kuna wale ambao wanarithi magonjwa ya kiukoo kama vile bolisukari kutoka kwa wazee wao.

Umuhimu wa afya hauwezi kupuuzwa. Taifa lenye kizazi chenye afya hustawi kiuchumi. Afya ikidumishwa wanajamii huweza kutumia fedha zao kuwekeza katika miradi badala ya kuzitumia kujiuguza au kuwanguza wenzao. Ni jukumu la kila raia kuhakikisha kwamba ameilinda afya yake na wengine kwa vyovyote vile. Walio na mazoea ya kupuuza ushauri wa wanaotoa huduma za afya na lishe wajiase, la sivyo watakuja kujiama vidole.

31. Kulingana na aya ya kwanza, afya:
- A. Huimarisha matokeo ya utendakazi;
  - B. Humwondolea mtu matatizo mwilini;
  - C. Humpunguzia mtu mazoea ya uchovu
  - D. Hukuza maendeleo katika maeneo mbalimbali
32. Ni muhimu kutunza mazingira kwani:
- A. Tutarudisha hali ya kupendeza;
  - B. Tutaepuka kuenea kwa herufi;
  - C. Tutamaliza mtu mazoea ya uchovu;
  - D. Tutazuia ongezeko la wadudu waharibifu
33. Mwandishi anapinga hali gani hasa katika aya tatu?
- A. Vifo vya watu wengi;
  - B. Kuhusiana bila mpango;
  - C. Matumizi mabaya ya video
  - D. Uambukizaji wa magonjwa
34. Chagua jibu ambalo si sahihi kulingana na aya ya nne
- A. Jambo jema huweza kusababisha madhara
  - B. Kazi nyingi husababisha ugopnjwa wa moyo
  - C. Mazoezi hudhibitisha ukubwa wa mwili
  - D. Mapu,ziko huimarisha hali ya mtu kiakili
35. Chakula huwadhuru:
- A. Wanaokula mara zote na kunenepa jinsi isivyostahili
  - B. Wasiofanya juhudi kuongeza hamu ya kazi
  - C. Wasiopanga njia nyingi za kutumia lishe
  - D. Wanaokula kiasi kisicholingana na mahitaji yao kimwili
36. Chagua jibu sahihi kulingana na kifungu.
- A. Watu wengi nchini hupata magonjwa kutoka kwa jamaa zao
  - B. Watu wengi nchini hudhoofika kiafya kwa kukosa pesa
  - C. Watu wengi nchini hawajui hali ya afya zao
  - D. Watu wengi nchini hupuuza onyo kuhusu afya zao

37. Umuhimu wa afya hauwezi kupuuzwa kwa vile?
- A. Magojwa husababisha kuzorota kwa maendeleo
  - B. Watu wagojwa hawezi kuizalisha mali
  - C. Pesa nyingi hutumiwa kuwatunza walio hospitalini
  - D. Mipango nchini hukwama wahudumu wakikosekana
38. Chagua funzo linalojitokeza katika aya ya mwisho
- A. Taifa haliwezi kuimarisha afya bila raia wote kusikia
  - B. Wamnaodharau watu wenye busara hupata maradhi
  - C. Mtu hawezi kufaidika kiafya bila kupata ushauri
  - D. Wanaokosa kujikanya kupata majuto baadaye
39. Maana ya, 'mti hauendi ila kwa nyezo' Imejitokeza vipi katika kifungu?
- A. Wanaokula vyakula vyenye viinilishe huzuia kunenepa
  - B. Wanaoepuka kazi hawapati shinikizo la damu
  - C. Wanazingatia mienendo mizuri hudumisha afya
  - D. Wanaonyoosha viungo vyao huwa wakakamavu.
40. Maana ya 'inayokirihisha' ni
- A. Inayodhuru
  - B. Inayoenea
  - C. Inayoibisha
  - D. Inayochukiza

Soma kifungu kifuatacho kasha ujibu maswali 41 mpaka 50.

Shawe alizaliwa katika familia iliyojiweza Malezi yake basi yangeweza kutabiriwa. **Alilelewa kwa tunu na tamasha, asijue maana ya msamiati wa kukosa.** Wazazi wake walikuwa wafanya biashara maarufu ambao walisafiri nchini na ng'ambo kwa shughuli hizo. Hata hivyo, hawakukosa muda wa kutangamana ma mwanao. Walimwelekeza na kumfunza maadili na kanuni za kijamii, si kwa maneno tu, bali pia kwa vitendo.

Miongoni mwa mambo ambayo wazazi wa Shawe walitilia maanani ni pamoja na mshikamano wa kijamii. Pamoja na kwamba walikua kiguu na njia katika kujiinua kiuchumi, hakuna sherehe ya kijiji, iwe harusu au matanga waliyokosa kuhudhuria. Wakati ambao mmoja wao alikuwa safarini, mwenzake alimuakilisha. Wanakijiji waliwapenda na kuwastahi, nao wakawa hawaishi kumsifia Shewe ukarimu na uchangamfu wa wanakijiji. Walimshauri kuhusu umuhimu wa kushirikiana na wengine na kumhadharisha kuwa mtu pweke ni uvundo.

Shawe aliendelea kukua, akarithi tabia ya wazazi wake ya kuinamia cha mvunguni; akawa mwanafunzi bora masomani, tena mtiifu kwa walimu na hata majirani. Bidii yake ilizaa matunda, akapanda ngazi moja hadi nyingine kieu, akafikia kilele cha elimu yake chuoni alipohitimu shahada ya tatu. Baadaye alipata kazi na kupanda madaraka kutokana na bidii yake. Baada ya kudunduliza pesa za kutosha za lukuimu familia, Shawe aliamua kuoa. Hapa ndipo maisha yake yalipochukua mkondo mwingine.

Shawe alijikuta amekabiliwa na mabadiliko ya kihali ambayo hakuyawazia. Awali aikuwa akiwatengemea wazazi kwa ushauri na maelekezo, sasa ndiye aliyetarajiwa kuwa mshauri na mweekezi wa familia yake. Majukumu mengi ya kijamii pia yalimtumbulia macho. Pamoja na shughulki nyini za kizazi, desturi za jamii yake zilimhitaji kushirikiana na wanajamii wenzake kwa hali na mali. Ingawa Shawe alikuwa mkono wazi, alihisi kuwa hakuwa na muda wa kutosha kutangamana na wanajamii wenzake katika shughuli kama vile kudumisha usalama, sherehe za posa na hala za kuchangia elimu ya watoto maskini.

Mkewe Shawe alijaribu kumrai atenge muda, hasa mwishoni mwa wiki, kuingiliana na wanajamii wengine lakini kila mara Shawe alilalamika hili na lile kusema kuwa ametingwa na kazi. Palipotokea haja ya kifedha, Shawe hakuchelewa kutowa mchango wake. Hakika hata alitoa pesa kila mwezi kukuza hazina ya chama cha masilahi ya mtaa alikoishi. Mkewe alikerwa mno na hali hii na kumkumbusha kila mara kuwa pesa hununua; hazitumwi. Wanakijiji nao, pamoja na kwamba walitambua na kuienzi michango yake ya kifedha, walihisi kwamba Shawe anajitenga nao. Kulingana nao, Shawe aliwanyima fursa ya kufaidika kwa kipawa chake cha uongozi. Walimtumia ujumbe, si mara moja, si mara mbili kuhusu hali hii. Shawe alikuwa amedidimia zaidi katika kazi yake alikiona kitendo cha wanakijiji kama usumbufu. **“Mimi hutuma michano yangu kila mara wanapoihitaji, wanataka nini zaidi?”** alisema Shawe.

Siku moja Shawe alikuja kutambua maana ya methali, 'kinyozi hajinyoi'. Kifungua mimba wake aliamua kuuasi ukapera, akamtaka babake kupeleka posa kwa mchumba wake. Kama ilivyokuwa desturi, Shawe alihitaji kuandamana na wazee na akina mama katika shughuli hii. Alimtuma mkewe kumjuza kinara wa baraza la ukoo pamoja na mwenye kiti wa chama cha masilahi ya mtaani. Viongozoi hawa walipopata ujumbe huo, walitabasamu tu, wakawakusanya wanachama wao kuwapasha habari, wanachama wakafurahi mtoto anapata jiko. Walikusanya pesa na kumtumia Shawe kupitia kwa mkewe huku kila mmoja wao akituma udhuru wakutohudhuria. Shawe alipokea bahasha iliyosetiri kibunda cha pesa kutoka kwa mkewe, akazitazama kwa maskitiko makuu huku amejinamia kwa fedheha. Lilikuwa pigo lililohitaji moyo jiwe kulikabili.

41. Wazazi wa shawe walikua walezi wema kwa vile:
- Walikua kielelezo chema kwa shawe;
  - Waliweza kuzingatia desturi za kijamii
  - Walifanya bidii katika biashara zao
  - Walisema na shawe bila shida
42. Kifungu kinaonyesha kwamba;
- Shawe alibainisha umuhimu na uwezo wa wanakijiji
  - Wazazi wa shawe waliungana na wanakijiji katika hali zote
  - Wazazi wa shawe walifurahia kutangamana kwa wanakijiji.
  - Shawe alijifunza maana ya usharikiano kwa namna
43. Shawe alifanana vipi na wazazi wake ?
- Aliwaheshimu walimu na majirani.
  - Alipiga hatua moja hadi nyingine maishani.
  - Aliweka akiba hadi akaoa kwao kijijoini.
  - Alijitahidi masomoni na kazini
44. Kulingana na aya ya **nne**, jamii
- Inamhitaji kila mmoja kukumbuka maendeleo ya kijamii.
  - Inamhitaji kila mmoja kushiriki kuendeleza elimu ya kijamii.
  - Inamhitaji kila mmoja kuhusika katika kanuni za kijamii.
  - Inamhitaji kila mmoja kuzipenda shughuli za kijamii.
45. Chagua maoni ya wanakijiji kumhusu Shawe
- Anayeweza kuboresha uendeshaji wa kijiji
  - Aliyejaliwa mali pamoja na utu;
  - Aliyependa kutoa usaidizi wake haraka;
  - Anayjua kuangazia masuala ya jamii
46. “mimi hutumia michango yangu kila mara wanapohitaji, wanataka nini Zaidi?” inaonyesha kuwa:
- Wanakijiji walimtarajia Shwe kuwafikiria ipasavyo.
  - Wanakijiji waliutarajia ushirika kamili wa Shawe
- C. Wanakijiji walimtarajia Shawe kuwaandama vilivyo.
- Wanakijiji waliutarajia uelekezi ufaao wa Shawe
47. Wanakijiji wanajaliana hasa kwa kuwa:
- Walimwonya Shawe kuhusu upuuzi wa ushirikiano.
  - Waimpa mkewe Shawe pesa ashughulikie ndoa
  - Walizingatia ubora wa hazina ya chama
  - Walichangamkia vyema ndoa ya mwanawe Shawe
48. Wazo kuu linalojitokeza katika aya ya mwisho ni kwamba.
- Wanakijiji walikuwa wamenuia kumpuza Shawe
  - Wanakijiji walikuwa wameudhika na ujumbe wa Shawe
  - Wanakijiji waikuwa wamechoshwa na kupotoshwa kwa shawe
  - Wanakijiji walikuwawameamua kumrekebisha Shawe
49. Kwa nini hasa Shawe alijitenga na wanakijiji
- Kukerwa
  - Kutosheka
  - Kiburi
  - Kisomo
50. Chagua maana ya kifungu kifuatacho:
- Alipendwa na kutimiziwa mahitaji yake yote
  - Alipendwa na kurithishwa yote aliyoyataka
  - Alipendwa na kuonyeshwa yaliyomfaa kwao
  - Alipendwa na kushauriwa kuhusu hali yake